

Landbrugets udvikling og de politiske valgmuligheder i 90'erne

Bjørn Westh, landbrugsminister

1. Indledning

Dansk landbrug står her i begyndelsen af 90'erne i en situation, hvor vilkårene for produktion og afsætning fundamentalt bliver ændret. Den vedtagne reform af EF's landbrugspolitik og den foreliggende skitse til en GATT-aftale viser, at vi på politisk niveau ikke alene har erkendt behovet for global koordinering og ændringer i landbrugspolitikken, men også viser vilje til at handle derefter.

Det kan også forventes, at man i stigende grad vil erkende behovet for integrering af landbrugspolitikken med miljøpolitikken, energipolitikken og regionalpolitikken. Ændringer i EF's landbrugspolitik understreger behovet for samordning. Denne udvikling vil medføre, at produktionsvilkårene for danske landmænd i 90'erne vil blive udformet på basis af en langt bredere vifte af politiske målsætninger, end det hidtil har været tilfældet. Umiddelbart kan det sikkert vække bekymring i erhvervet. Dette kan dog undgås, hvis vi fra politisk side i god tid fastlægger en samordnet politik, som gør det muligt for den enkelte bedrift at indarbejde de langsigtede overordnede mål i konkrete investerings- og udviklingsplaner.

Det er heri udfordringerne ligger for os på Christiansborg, og jeg vil i det følgende give mit bud på, hvordan vi skal løse denne opgave. Det er dog hensigtsmæssigt først at skitsere udgangssituationen, som dansk landbrug befinder sig i for tiden, og de forhold der vil være afgørende for fremtidsmulighederne.

2. Udviklingen i de sidste 50 år

Der er i Danmark næppe et andet erhverv end landbruget, som siden slutningen af 2. verdenskrig har været igennem så store sociale og økonomiske omstillinger. I 1945 var der ved landbruget beskæftiget omkring 300.000 medhjælpere. Antallet af medhjælpere faldt til omkring 30.000 i 1972 og har nu stabiliseret sig på knap 25.000.

Afvandringen var i første omgang koncentreret på medhjælpergruppen. Mange bedrifter blev enmandsbedrifter med færre muligheder for sociale kontakter. Det er således nu kun hver sjette bedrift, som har medhjælp. Herefter blev afvandringen koncentreret om de selvstændige, samtidig med at mange bedrifter blev drevet som deltidsbedrifter. Antallet af selvstændige bedrifter faldt fra omkring 200.000 i efterkrigsperioden til ca. 125.000 ved Danmarks indtræden

i EF. Siden 1972 er antallet faldet til 75.000, hvoraf omkring 30.000 er heltidsbedrifter. I de senere år er der opstået en tendens, således at især svinebedrifter har udviklet sig til bedrifter med en eller flere medhjælpere.

Udviklingen har medført, at livet på landet, som førhen var præget af varieret kulturel og social udfoldelse er blevet forarmet. Ensomhed er blevet et strukturproblem i bred forstand. Løsningen af dette problem fortjener mindst lige så stor opmærksomhed som løsningen af økonomiske og produktionsmæssige problemer. Vi kan kun løse dette problem, hvis vi ser det i en bredere sammenhæng med landdistrikternes udviklingsmuligheder og den politik, som der udformes på dette område.

Faldet i antallet af bedrifter har medført en stærk stigning i det gennemsnitlige areal pr. bedrift. Samtidig er delforpagtning blevet mere udbredt. Omtrent 20 pct. af det samlede landbrugsareal bliver i dag dyrket som forpagtede arealer. Det høje kornprisniveau, som har været gældende siden 1972, har medvirket hertil, fordi landmænd på mange planteavlsbedrifter har fundet det fordelagtigt ved dette prisniveau at forøge deres areal enten ved tilkøb eller tilforpagtning. På mange måder er bedriftssammenlægning og forpagtningsforhold gennemført med negative konsekvenser for arronderingen. Omkostningerne ved uhensigtsmæssig arrondering har været store, men har ofte været mindre synlige på grund af det høje kornprisniveau. Det har medført, at den vegetabiliske produktion finder sted på et omkostningsniveau, som er højere end ved en fornuftig arrondering.

Der fokuseres ofte på strukturændringernes økonomiske virkninger. Mindst lige så vigtig er strukturændringens påvirkning af landmandens sociale stilling i samfundet og hans egen opfattelse af relationerne mellem land

og by. Overgangen fra bedrifter, hvor der er et arbejdsfællesskab, til enmandsbedrifter har forarmet de sociale arbejdsbetingelser for mange landmænd.

3. Produktivitetsfremgang og forringelse af bytteforhold

Landbrugserhvervet har under denne omstilling kunnet fremvise en imponerende produktivitetsfremgang. Vækst i totalproduktiviteten og arbejdsproduktiviteten er af Statens Jordbrugsøkonomiske Institut beregnet til at være henholdsvis 2,24 og 6,4 pct. i gennemsnit om året i perioden 73/74 til 87/88.¹

Produktivitetsfremgangen på over 2 pct. om året i de senere år er imidlertid ikke kommet erhvervet tilgode, idet bytteforholdet i samme periode gennemsnitlig er faldet med 2,22 pct. om året. Produktivitetsstigningen er derimod kommet forbrugerne tilgode.

Produktionen af alle landbrugsprodukter under et er steget med 30 pct. siden 1980. Der har været et fald i mælkeproduktionen med 12 pct. og en stigning i svineproduktionen med 22 pct. i samme periode.

Såfremt produktionens omfang fremover bliver stærkere reguleret som følge af EF-reformen og en GATT-aftale, kan samme stigningsrate for arbejdsproduktiviteten kun realiseres ved forstærket afvandring fra landbrugserhvervet, medmindre der bliver plads for alternative ikke EF-regulerede produktioner både til føde og non-food eller nye opgaver til landmænd såsom f.eks. samfundsfinansieret landskabspleje.

Den alsidige produktionsform er i de sidste 30 år blevet afløst af en specialiseret driftsform. For planteavlsbedrifter har det medført ujævn arbejdsbelastning set over et driftsår. På mange bedrifter er det ikke længere muligt at finde tilstrækkelig beskæfti-

gelse, og de bliver derfor drevet som deltidslandbrug, eller jorden bliver bortforpagtet.

Heltidsbedrifter har udviklet sig til kapitalintensive bedrifter, som ofte har en betydelig og ved svingende konjunkturer belastende fremmedfinansiering. Den personligt ejede driftsform er derfor blevet mere sårbar, og det er tvivlsomt, om den i sin nuværende form kan overleve.

Omstillingen i landbrugserhvervet har i langt de fleste andre OECD-lande fundet sted på et kunstigt højt prisniveau. Det har medført en allokering af kapitalgoder, som overstiger rimelige aflønningsmuligheder af den investerede kapital ved et normalt markedsprisniveau. Ved prisfald på produkterne, som nødvendiggør produktionsindskrænkning, kan det være vanskeligt at finde alternativ anvendelse for den investerede kapital. Arbejdskraften kan ofte nemmere finde alternativ anvendelse. De lande, som har været i stand til at reagere hurtigt efter etablering af et højprissystem, vil have anvendt mest kapital og have forøget produktionen mest. Samme lande vil ved sænkning af prisniveauet have den største tilpasningsbyrde. Det samme forhold gør, at tilpasningsprocessen er svær og må ske over en årrække.

4. Sporskift i EF's landbrugspolitik

Siden Danmarks tiltrædelse til EF har dansk landbrug haft ret stabile afsætningsforhold. EF's landbrugspolitik har dog gradvis ændret karakter. Ved EF's etablering var der for mange varer tale om en lav selvforsyningsgrad inden for fællesskabet. EF's højprispolitik har medført en stigende selvforsyningsgrad. EF har for mange produkter i det sidste årti skiftet fra at være nettoimportør til nettoeksportør. Dette har medført, at en del af produktionen er blevet solgt på verdensmarkedet med tilskud fra EF's garantifond.

De stigende udgifter til landbrugspolitikken førte i 1988 til en tilpasning af den fælles landbrugspolitik, således at stigende produktion automatisk udløste faldende garanti-priser. Incitamentet til produktionsformindskelse var dog for svagt og behovet for mere vidtgående reformer åbenbart. Landbrugspolitikken, som hidtil er blevet finansieret over forbrugerpriserne, bliver nu i stigende grad finansieret af mere synlige udgifter på EF's budget.

5. Fra prisstøtte til støtte på produktionsfaktorerne

I løbet af 80'erne har prispolitikken betydning været aftagende, og nye elementer som hektarstøtte og indkomststøtte er blevet tilføjet. Med vedtagelsen af landbrugsreformen har disse elementer samt produktionsbegrænsninger fået en dominerende rolle. Strukturpolitikken, som oprindeligt var orienteret mod produktionsfremmende tilskudsordninger, er blevet rettet mod ordninger, som fremmer udviklingen i ugunstigt stillede områder. Samtidig har miljøhensynet spillet en tiltagende rolle i strukturpolitikken.

Ændringen i EF's landbrugspolitik er ledsaget af en implementering, som i højere grad bliver direkte rettet mod producerende enheder. Førhen blev indgreb i de fleste tilfælde foretaget i handelsledet. Mange af de reguleringerne, som er indeholdt i reformen, finder sted på bedriftsniveau, f.eks. ved udbetaling af dyrepræmier eller arealstøtte. Det medfører en større administration. Reformen medfører en mindre fleksibel ressourceallokering, da incitamentet til effektivitet mindskes og ineffektive bedrifter holdes i live som konsekvens af støtten, der gives til produktionsfaktorerne på disse bedrifter.

Dette forhold har kun været lidt fremme i debatten, men er en meget fundamental svag-

hed ved reformen og vil påvirke produktivtetsudviklingen negativt. På længere sigt må det nødvendigvis føre til en lavere aflønning af de ressourcer, som er knyttet til produktionen. For europæisk landbrug vil det medføre en alvorlig risiko for at tabe evnen til at konkurrere på verdensmarkedet.

6. Den globale overproduktion

Den stigende produktion har ikke været begrænset til EF. I flere traditionelt fødevare-importerende lande har produktionen også været stigende. Den teknologiske udvikling har muliggjort produktionsforøgelser i de traditionelle eksportlande, som har øget udbudet på verdensmarkedet, og i de traditionelle importlande, som har reduceret efterspørgslen på importerede varer. Dette har bevirket, at verdensmarkedet har fungeret som et marked, hvor overskudsproduktion er blevet solgt til dumpingpriser.

Behovet for en verdensomspændende aftale på landbrugsområdet er blevet åbenlyst. Den af EF og USA udarbejdede skitse til en sådan aftale indeholder både elementer til støttebegrænsning, men også elementer til produktionsbegrænsning og markedsdeling.

Selvom udkastet til en GATT-aftale åbner op for nye markeder vil den ikke medføre en vidtgående liberalisering af verdenshandelen. Aftalen skal snarere ses som et forsøg på at styre udbudet af landbrugsvarer på verdensmarkedet, der er bestemt af andre end produktionsøkonomiske forhold. Begrænsning af direkte produkttilknyttet støtte er et centralt element i aftalen. På verdensplan kan det medføre en inoptimal allokering af ressourcerne, hvilket vil være til ugunst for den globale vækst, og som tillige kan begrænse Danmarks eksportmuligheder på de områder, hvor vi i kraft af et højt teknisk produktionsniveau er konkurrencedygtige.

7. Nationale støtteordninger

Ud over den støtte, som landbruget får over EF's landbrugspolitik, gives der i alle EF-lande væsentlig supplerende national støtte. Igennem 1980'erne har der i alle EF-lande været gennemført en række tidsbegrænsede støtteordninger i landbruget. Derudover er der en række mere permanente støtteordninger som f.eks. tilskud til konsulentvirksomhed.

Danmark har været blandt de lande, hvor den nationale støtte er forholdsvis begrænset. Det er nærliggende at antage, at forskelle i niveau for nationalstøtte i forskellige medlemslande kan virke konkurrenceforvridende. Virkningen af national støtte på produktion og konkurrenceforhold er afhængig af, i hvilken form og i hvilket produktionsled støtten gives.

Såfremt støtten gives som f.eks. forsknings- og produktudviklingsstøtte, vil den kunne bidrage til en fremadrettet landbrugspolitik. Hvis man derimod giver støtten til de enkelte bedrifter, kan den medvirke til, at forældede produktionsformer og landbrugsstrukturer bliver opretholdt, og at støtten kapitaliseres.

Erhvervsstøtteordninger kan i så fald på længere sigt snarere forringe end forbedre erhvervets konkurrenceforhold. Der er derfor behov for at være kritisk overfor den form, hvorefter dele af den nationale støtte gives i Danmark. Det vigtigste aspekt er imidlertid, at støtteordninger, som får en permanent karakter, bliver kapitaliseret og derfor vanskeliggør generationsskifte.

8. Forskelle i indkomstudviklingen

For at vurdere landbrugserhvervets muligheder i 90'erne kan det være nyttigt at se, hvilke produktionsgrene, der har klaret sig bedst gennem 80'erne. Som udtryk herfor kan man

se på indkomstudviklingen for heltidsbedrifter inden for forskellige driftsgrene. For alle heltidslandbrug under et, er realindkomsten, som kommer fra landbrugsdriften, steget med 0,6 pct. om året i perioden 1981/82 til 1991/92. For den samlede indkomst har der været en fremgang på 2,8 pct. om året, hvilket kan tilskrives, at heltidsbrug i stigende omfang har supplerende lønindtægt udefra. Det viser sig, at der er store variationer i indkomstfremgangen mellem forskellige driftsformer.

For svinebrug steg realindkomsten fra landbrugsdriften med 4,3 pct. om året, for kvægbrug med 2,9 pct. om året, mens der for plantebrug var tale om et fald på 7,1 pct. om året. Det skal bemærkes, at der fra år til år er meget store udsving i indkomsterne. Det høje EF-prisniveau for planteprodukter i 70'erne og begyndelsen af 80'erne blev i midten af 80'erne afløst af betydelige realprisfald for planteprodukter, som er den væsentligste forklaring på indkomstfaldet på disse bedrifter. Det må forventes, at plantebedriftenes indkomst vil blive mest påvirket af EF-reformen og en eventuel GATT-aftale.

Det høje prisniveau har stimuleret til overinvestering og medført for store kapacitetsomkostninger. En ny undersøgelse fra Statens Jordbrugsøkonomiske Institut² viser, at kapacitetsomkostningerne i gennemsnit kan reduceres mellem 17 og 25 pct. pr. heltidsbedrift, afhængigt af driftsformen. For planteavlsbedrifter, der har de største tilpasningsmuligheder, svarer dette til op imod 250.000 kr. i gennemsnit pr. bedrift.

9. Samfundets ønsker og forbrugernes holdninger

Indtil nu har jeg fokuseret på markeds- og produktionsmæssige forhold. Samfundets syn på landbruget og dets produktionsformer samt forbrugernes præferencer for fø-

devarer er mindst lige så vigtig. Indtil for få årtier siden var samfundets syn på landbruget præget af en romantisk forestilling om harmonisk balance mellem natur og landbrugsproduktion. Efter at intensivering og specialisering af landbrugsproduktionen har medført en større belastning af miljøet, har samfundets syn på erhvervet ændret sig. For nogle grupper er det blevet præget af en opfattelse af, at landbrugsproduktionen foregår i konflikt med naturinteresser. Samtidig har forbrugerne vist en mere kritisk holdning til de forhold, under hvilke husdyr bliver holdt.

Fra landbrugets side har der i de senere år været en voksende forståelse for, at der ved produktionen må tages hensyn til forbrugernes kritiske holdninger. Der er imidlertid behov for, at der lægges en mere langsigtet strategi, som gør, at produktionsmetoderne og produkternes kvalitet tager hensyn til forbrugernes skiftende præferencer og krav til etisk forsvarlige produktionsforhold. Danmark har på baggrund af et højt uddannelsesniveau og veterinært stade forudsætningerne for at opfylde disse krav.

10. Politiske valg for de kommende år

I de foregående afsnit er gjort rede for landbrugets udvikling i de sidste årtier samt de forventede ændringer i produktions- og afsætningsforhold og ændringer i samfundets krav til erhvervet. Landbruget kan udvikle sig i mange retninger, og det afhænger bl.a. af politiske valg, hvilken mulighed, der bliver realiseret. For mig at se er det vigtigste, at vi gør op med at føre kassepolitik, hvor landbrugspolitikken, miljøpolitikken, energipolitikken og politikken vedrørende landdistrikterne bliver udformet med for ringe opmærksomhed på den indbyrdes påvirkning. Det gælder den danske politik, men ikke i mindre grad EF-politikken.

Det må være et overordnet mål at samordne politikken fremfor at skulle bruge kræfterne på at reparere på de u hensigtsmæssige følger, som politikken på et område kan have på et andet område. Ud fra det overordnede mål vil jeg kort skitsere regeringens prioriteter på den nationale landbrugspolitik, på EF's landbrugspolitik og på den internationale landbrugspolitik, dvs. først og fremmest GATT-forhandlingerne, men også FAO og landbrugsudviklingen i Østeuropa og u-landene. De tre områder griber ind i hinanden. Jeg vil starte med det internationale område.

11. Internationale landbrugspolitiske forhold

Enigheden mellem EF-kommissionen og USA om skitsen om til en GATT-aftale er et vigtigt skridt hen mod en international regulering. Det positive ved skitsen, som nu foreligger, er, at det overhovedet er lykket at få en aftale i stand. De problemer, som EF-landene har ved at acceptere aftalen, og fortolkningsforskellene om indholdet i aftalen, viser, hvor skrøbelig den er. Der mangler stadig at få afsluttet forhandlingerne i et bredere forum.

Jeg mener, at det er overordentligt vigtigt, at vi får en international regulering af rammerne for nationale landbrugspolitikker. Den hidtidige situation har ført til, at konkurrencen på verdensmarkedet finder sted ved hjælp af nationale budgetter fremfor forskelle i produktionseffektiviteten. Det er uholdbart udfra et budgetmæssigt synspunkt, men også udfra et ønske om global optimering af ressourceallokeringen.

Det negative ved skitsen er, at den ikke giver tilstrækkelig plads for en voksende handel med landbrugsprodukter og skiftende sammensætning af de varer, som indgår i handlen. Dette har især betydning for Danmark, hvor eksportsammensætningen af land-

brugsprodukterne har ændret sig i forhold til den referenceperiode, som er udgangspunkt for aftalen. En større fleksibilitet i aftalen er et af de punkter, som prioriteres højt fra dansk side.

En GATT-aftale vil stille os overfor spørgsmålet, om det ikke på længere sigt vil være i dansk landbrugs interesse, at vi tilnærmer os verdensmarkedspriseniveauet. Et sådant prisniveau vil frigøre os fra kvantitative eksportbegrænsninger. Effekten vil imidlertid være forskellig for forskellige produktionsgrene. For svineproduktionen er afstanden til verdensmarkedet i forvejen lille, mens den for mejeriprodukter og sukker er forholdsvis stor. En mulig overgangsløsning kan derfor også være en differentieret politik.

For at fremme den økonomiske udvikling i Østeuropa er det nærliggende at give dem eksportmuligheder for landbrugsområdet. De østeuropæiske lande samt u-landene har på længere sigt et enormt potentiale på både produktions- og forbrugssiden. Dansk landbrug kan her med fordel finde samarbejdspartnere på det udviklingsmæssige, produktionsmæssige og markedsmæssige område. Sådanne initiativer kan realiseres gennem systemeksport. Derfor bør vi styrke vores indsats, således at vi er i stand til at tilbyde disse lande individuelle integrerede løsninger. Jeg er ikke bange for den konkurrence, som det også kan give dansk landbrug, men tror, at det snarere vil stimulere til intensivering af produktudviklingen herhjemme. Hvis vi ikke indleder et sådant samarbejde, vil andre gøre det og konkurrere med vores landbrugs-eksport.

På længere sigt er der et stort forbrugspotentiale i u-landene og lande, hvor industrialiseringen er ved at slå igennem. Eksempelvis har Kina i de senere år i ubemærkethed realiseret en imponerende økonomisk vækst. Vi har etableret os i Japan, er ved at gøre det på

andre markeder i Østen og kan også få succes på det kinesiske marked, som omfatter en fjerdedel af verdens befolkning. Det vil være en forudsætning at følge den landbrugsmæssige udvikling i disse lande, og derfor er det naturligt, at vi fastholder vores stærke engagement i FAO.

12. EF's landbrugspolitik

På EF-området må vi med omhu vælge vores vigtigste prioriteter. EF's landbrugspolitik bliver bestemmende for de muligheder og det spillerum, som vi har for vores nationale landbrugspolitik. Derfor vil jeg gøre en indsats for, at der i EF-politikken udformning i højere grad bliver indbygget fleksibilitet og subsidiaritet. Det er netop ved den konkrete udformning af politikken, at vi kan give subsidiaritetsbegrebet indhold og dermed leve op til intentionerne i Edinburgh-aftalen.

Landbrugsreformen bør tilpasses for at udnytte mulighederne til at kombinere miljøpolitikken og landbrugspolitikken. Fra dansk side vil vi derfor prioritere en tilpasning af EF's landbrugsreform, således at vi får etableret et fornuftigt samspil mellem EF's landbrugspolitik og vores nationale prioriteter på miljøområdet. Vi må blive i stand til at lave en differentieret anvendelse af landbrugsarealet alt efter, om vi for bestemte områder prioriterer produktionen, reduktion af nitratudvaskningen eller naturbevarelse. Det kan vi kun gøre med en større fleksibilitet med hensyn til, hvor og hvornår vi lægger jord brak - vel at mærke med bibeholdelse af produktionsreduktionsmålet.

Implementeringen af EF-politikken er ofte gennemført ved regler, som af landmænd bliver opfattet som meget bureaukratiske. Jeg har derfor taget initiativer til en undersøgelse af, hvordan mælkekvoteringsordningen kan forenkles. Det samme gælder oksekødsordningen og braklægningsordningen.

Mere principielt rejser sig det spørgsmål, om den fælles landbrugspolitik snarere skulle hvile på generelle virkemidler, som f.eks. fastsættelse af prisniveau og afgifter på produktionsfaktorerne, end ved regulering på bedriftsniveau. Jeg mener, at EF's landbrugspolitik i højere grad bør udformes ved generelle virkemidler. Mælkekvoteringsordningen har på mange måder virket for stift, og braklægningsordningen medfører også for store administrative byrder.

Såfremt det viser sig, at en gruppe af EF-lande ikke er i stand til at etablere det administrative apparat til detailregulering, vil alternativet være at anvende mere generelle virkemidler.

13. En ny national landbrugspolitik

På det nationale landbrugspolitiske område er der stadig på mange punkter mulighed for at påvirke udviklingen. På enkelte punkter vil denne påvirkning være væsentlig forskellig fra den politik, som er ført i de sidste 10 år.

Forskning og produktudvikling er efter min overbevisning to af de mest oplagte områder for en ekstra indsats. Netop ved at gøre den nationale støtte fremadrettet kan vi sikre udviklingsmuligheder for landbrugssektoren. Vi må samtidig udvikle et samspil mellem forsknings- og produktudviklingsaktiviteter. Forskningsindsatsen skal bidrage til at udvikle potentialet for non-food produktion i landbruget. På længere sigt har landbruget mulighed for at genvinde sin tidligere rolle som leverandør af varer til bl.a. den kemiske industri og sin rolle som energiproducent.

Der skal også sættes mere på tiltrækning af udenlandske gæsteforskere for at højne niveauet i den danske forskning. Resultaterne af et højt kvalitetsniveau i forskningen kan samtidig blive basis for systemeksport til

f.eks. østeuropæiske lande. Dermed bygges videre på traditionen for en gensidig gunstig påvirkning af landbrugsindustrien og landbruget.

Strukturudviklingen vil også i de kommende år fortsætte. Den er først og fremmest betinget af produktivitetsudviklingen, og det ville være halsløs gerning at bremse den. Derimod kan der være mange gode grunde til at påvirke den retning, som udviklingen går i. På dette område har der været store forsømligheder i de sidste 10 år. Mange bedrifter har udvidet deres areal uden samtidigt at søge at opnå en hensigtsmæssig arrondering, og de har nu en spredt struktur med mange jordlodder, som ligger forholdsvis langt fra bygningerne.

Især for husdyrbedrifter kan det betyde uforholdsmæssigt store omkostninger ved at anvende husdyrgødningen miljømæssigt forsvarligt. Der er presserende behov for at skabe muligheder inden for landbrugslovens rammer, som dels sikrer bedre arrondering ved den fortsatte strukturudvikling, dels skaber bedre fortrinsregler for især mindre husdyrbedrifter med henblik på at muliggøre udviklingen henimod harmoniske bedrifter. For at fremme bedre arrondering mest muligt, må der samtidig med, at landbrugsloven ændres, skabes bedre vilkår for jordfordeling.

Det vil fortsat være nødvendigt med en afvandring fra landbrugserhvervet. De indførte kvoteringer i produktionen gør, at mange landbrug får et for lille produktionsgrundlag. Inden for mælkeproduktionen er dette mest presserende. Det bør overvejes, om en ophørsordning kan bidrage til at formindske kvoteringspændetrøjen for yngre landmænd. En sådan ophørsordning griber ind i andre ordninger på arbejdsmarkedet, og derfor er en afvejning af forskellige hensyn

nødvendig, inden beslutning om en sådan ordning træffes.

Afvandringsproblematikken og førtidspensionering er igen et område, hvor der i høj grad skal koordineres med politikken på andre områder. I dette tilfælde er det nært knyttet til landdistrikternes vilkår. Jeg er fast overbevist om, at det er muligt med en strukturudvikling, uden at livet på landet samtidig forarmes. Det er vigtigt at bryde landmandens ensomhed og kroniske frygt for ikke at kunne passe bedriften i tilfælde af sygdom. Der må derfor åbnes op for flere aktiviteter i vikarloven. Aktive landmænd skal hyppigere deltage i efteruddannelse. Det vil styrke både deres faglige kunnen og deres sociale kontakter. Det må ikke være sådan, at kun de ældre bliver tilbage i landdistrikterne. Jeg tror, at der er mange muligheder for aktiviteter, som unge vil interessere sig for, f.eks. landskabspleje eller miljøopretningsprojekter. Varierende kulturelle aktiviteter er nødvendige for at opretholde tiltrækningen til livet på landet, og derfor må der også sættes ind her.

Der er gode grunde for at stimulere landdistrikternes udvikling. Turisme vil få stigende betydning. Bondegårdsferien er et naturligt led heri. Alternative ferieformer er i mange europæiske lande ved at overtage en stigende del af den traditionelle charterturisme til Middelhavet. Danmark har et stort potentiale her, som vi aktivt må udvikle.

Tilpasningsproblemet vil i de kommende år være særlig stort for planteavlsbedrifter, der som førnævnt i mange tilfælde har for høje kapacitetsomkostninger. Med den varierende bedriftsstruktur, som dansk landbrug er præget af, og som af forskellige hensyn ønskes bevaret, er det vigtigt at få udviklet modeller for maskinfællesskab. Der er kun begrænset tradition herfor i dansk landbrug. Jeg mener, det er en af de måder, hvorved

planteavlsbedrifter kan forbedre økonomien. Samtidig kan det give basis for bedre social kontakt mellem landmænd.

14. Landbrugets finansiering og generationsskifte

Jeg har med vilje endnu ikke nævnt landbrugets finansiering. Principielt mener jeg, at landbruget skal finansieres på lige vilkår med andre erhverv. Der ligger ikke en samfundsopgave her ud over den, som er indeholdt i den økonomiske politik, og som har til hensigt at sikre finansieringsforhold og et realrenteniveau, som ikke stiller dansk landbrug ringere end andre landes landbrug. Anvendelse af nye lånetyper, hvor den løbende forrentning er lav, mod at der gives afkald på kapitalgevinster, kan bidrage til at forbedre landbrugets løbende indkomst. En generel finansieringsstøtte ville blive kapitaliseret og derfor kun have en midlertidig gunstigt effekt. Samtidigt ville det have en meget skadelig langsigtet effekt ved at vanskeliggøre generationsskifte. Af samme grund har afskaffelse af jordskatter heller ikke en længerevarende gunstig effekt.

På trods af denne principielle holdning mener jeg, at der i øjeblikket foreligger en situation, hvor landbruget i forbindelse med ændringerne i EF's landbrugspolitik skal igennem en krævende omstillingsproces, som gør en lettelse af landbrugets gældsbyrde berettiget. Staten skal formidle en gældsomlægning, som er baseret på selvfinansiering og statsgaranti, og hvori der kun er et begrænset støtteelement. Regeringen kan herved aktivt medvirke til, at omstillingsprocessen i landbrugserhvervet forløber bedst muligt.

Finansieringsproblematikken må ses i sammenhæng med den personlige ejerform og generationsskifte. I øjeblikket svækkes egenkapitalgrundlaget for bedrifterne i forbin-

delse med generationsskifte. Den kapitalintensive landbrugsproduktion, som tillige er undergivet kraftige konjunkturudsving kræver en høj grad af egenfinansiering. Det vil nødvendiggøre at få udviklet mere robuste finansieringsformer for landbrugserhvervet.

15. Afslutning

Landbrugserhvervet behøver ikke at frygte at blive degraderet til et andenrangserhverv. Omstillingsprocessen, som følge af EF-reformen og GATT-aftalen, vil blive krævende. Erhvervet har i 80'erne med den store produktivitsfremgang vist, at det kan mobilisere reserver for at komme igennem krisen. Regeringen og erhvervet må hver for sig påtage sig et ansvar. På kort sigt ved at finde en løsning for gældsbyrden og på længere sigt ved at udforme en strategi, som er baseret på en høj grad af produktudvikling og tilpasning til varierende og skiftende forbrugerpreferencer.

Strukturudviklingen skal målrettes mod prioritering af harmoniske, velarrangerede bedrifter. EF-politikken skal rettes mod integrering af miljø- og landbrugshensyn og en gradvis tilpasning henimod reelle verdensmarkedspriser. Konkurrencebetingelserne i international sammenhæng må forbedres ved frigørelse af kvantitative eksportbegrænsninger. Det er ikke et spørgsmål, om dansk landbrug har en fremtid, men et spørgsmål om hvordan vi bedst forener kræfterne for at sikre dansk landbrugs fremtid.

Noter

1. Hansen, Jens. Udviklingen i produktivitet og bytteforhold i landbruget 1973-74-87/88, Statens Jordbrugsøkonomiske Institut.
2. Lund, M. og Hansen, L.C.E. Analyse af landbrugets kapacitetsomkostninger, Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, 1993.